

Muistelu

Heikki Hellman

Heikki Hellman
Tiedotustutkimuksen toimitussihteeri 1984–1985

Muistelmia alikehityksen ajoilta

Vuonna 1978 perustettu *Tiedotustutkimus* muuttui uutiskirjeestä neljästi vuodessa ilmestyvän journalin muotoon vuoden 1979 alusta lukien, mikä tarkoittaa, että uuden tieteellisen lehden varsinainen ensimmäinen vuosikerta oli järjestyksessä sen toinen. Lehteä päätoimitti tuolloin Ylen tutkimusosaston tutkija Jukka Haapasalo, joka oli monella tapaa lehden isähahmo. Oikean tieteellisen lehden luominen oli nimenomaan Jukan intohimo, ja toteuttaakseen unelmansa hän keräsi ympärilleen ihmisiä, joilla oli sama haave.

Journalin ensimmäisen toimituksen toimitussihteerinä oli Ylen toimittaja Juha Kulmanen ja toimittajina Kauko Pietilä ja Renny Jokelin. Koska lehdellä oli kaksi julkaisijatahoa, Tiedotusopillinen yhdistys (TOY ry) ja Nordicom, toimituskunnassa oli myös jälkimmäisen edustaja, joka aluksi oli Paula Jyrkiäinen ja sen jälkeen Maija Jussilainen. Tutkijakentän silloisesta kahtiajaosta juontuen *Tiedotustutkimus* oli vahvasti tamperelainen

ponnistus. Alkuvaiheessa lehdellä oli myös toimitusneuvosto, jossa oli edustajia muun muassa Yleisradiosta ja Sanomalehtimiesten liitosta.

Minut kutsuttiin toimituksen jäseneksi vuoden 1980 alusta lukien. Olin silloin määrällisena assistenttina tiedotusopin laitoksella. Kuka pyysi ja miksi, ei ole enää muistissa. Ketjukokoonpanossa tulin Jokelinin tilalle, sillä muuten toimituksen koostumus pysyi ennallaan. Kulmanen jatkoi toimituksessa vuoteen 1982 asti, mutta toimitussihteeriksi vaihtui jo 1981 Kauko Pietilä. Samana vuonna toimitusta vahvistamaan liittyi Leena Paldán Tampereen yliopistosta ja Tuomo Sauri Helsingin yliopistosta, ei kuitenkaan viestinnän laitokselta vaan sosiologiasta.

Kaukosta ja Jukasta tuli lehden linjaa vahvasti ohjaava tutkapari, jonka ansiosta lehteen ilmaantui paitsi uutta näkemyksellisyyttä myös toimituksellisia kehitysideoita, kuten (painoteknisesti alkeellista) kuvitusta. Lehti sai myös uusia vakiopalstoja, kuten *Tiede & edistys* -lehden Tieteellinen elämä -palsta mukailut Peilillä peilaten. Nykyisin *Media & viestintä* julkaisee väittelijöiden lektioita, mutta 1980-luvun alussa julkaistiin opinnäytteiden saamat lausunnot, jopa lisensoitettujen, sillä tieteellisiä merkkipäiviä oli alalla harvakseltaan.

1980-luvun alkuvuodet muodostuivatkin kaudeksi, jolloin *Tiedotustutkimus* loi identiteettinsä. Lehteä alettiin toden teolla kehittää paitsi tieteellisemmäksi myös keskusteluvammaksi ja ajankohtaisemmaksi. Toimitus työskenteli hyvin kollektiivisesti; toimittaminen tarkoitti yhdessäoloa ja tekemisen intoa. Sivumäärältään numerot olivat aluksi ohuita, pahimmillaan 40-sivuisia, eikä artikkeleita välttämättä ollut kuin yksi; lisäksi julkaistiin lyhyitä katsauksia, satunnaisia kirja-arvioita ja uutiskirjeaineistoa. Jo vuoden 1981 aikana sisältö kuitenkin rikastui: artikkeleita oli numeroa kohden kolmesta viiteen, kirja-arvio-osasto kasvoi aiempaa kattavammaksi ja erityisesti lisääntyi akateeminen keskustelu. Sivumäärä vakiintui sadan vaiheille. Keskustelun runsautta selittää osaltaan vuosikymmenen alkuvuosina käyty kuuma debatti objektiivisesta journalismista ja niin sanotusta uudesta journalismista. Se poiki myös Vastapainon julkaiseman keskustelukirjan *Seitsemän erää journalismista* (1982), jossa professori Pertti Hemánus ja tutkija Kauko Pietilä ottivat mittaa toisistaan. Yhtä kiivasta tieteellistä keskustelua ei suomalais-ten viestinnän tutkijoiden keskuudessa liene sen koomin käyty.

1980-luvun alkuvuosia luonnehti myös vilkas käännösartikkelien julkaiseminen. Vuosina 1980–1983 käännettyjä kansainvälisiä alan vaikuttajia olivat Ian Connell, Philip Elliott, Bent Fausing, Stuart Ewen, W. F. Haug, Göran Hedebro, Leo Löwenthal, Graham Murdock, Robert E. Park, Dieter Prokop ja Paul Willis. Käännöstoiminnalla oli kahtalainen tehtävä: Yhtäältä sillä paikattiin kotimaisen artikkelitarjonnan vähyyttä, sillä kenttä oli ohut ja kapea. Jos laski Tampereen tiedotusopin laitoksen ja Helsingin viestinnän laitoksen opettajat ja tutkijat yhteen, pääluku jäi alle kahdenkymmenen – eivätkä jälkimmäiset esiintyneet lehden palstoilla kuin hyvin poikkeuksellisesti. Toisaalta toimitus halusi tarjota kansainvälisiä virikkeitä kotimaisen tutkimuksen suuntaamiseksi. Virikelista sisälsi sekä klassikoita että ajankohtaisia tutkijoita, jälkimmäisiä etenkin Britanniasta, mutta myös (Länsi-)Saksasta, Ruotsista ja Tanskasta. Vuosikymmenen alku olikin viestinnän tutkimuksen uudelleen orientoitumisen kannalta keskeistä aikaa. Tampereen tiedotusopilla oli punainen maine, mutta ankaraa marxismia silloisen lehden sivuilta ei hake- mallakaan löydy; sen sijaan löytyy pyrkimyksiä avartaa näkymiä kriittisen teorian, median poliittisen taloustieteen ja kulttuurintutkimuksen suuntaan. Usein käännökset kytkeytyivät lehden kulloiseenkin teemaan, jollaisia olivat esimerkiksi birminghamilainen kulttuurintutkimus, kansainvälinen viestintä tai tavaraestetiikka.

Vuosikymmenen puoliväliin mennessä myös kotimainen kirjoittajakunta laajeni, vaikka vuosikertoja selatessa nykylukijan huomio voi kiinnittyä siihen, kuinka usein esimerkiksi Kauko ja Veikko Pietilä tai toimituksen jäsenet esiintyivät kirjoittajina. Varsinainen artikkelitarjonta lehdelle säilyikin hyvin vähäisenä; sen sijaan korostui toimituksen oma ideointi ja aktiivinen artikkelihankinta. Hyvä esimerkki omasta ideoinnista ja toimituksen kollektiivisesta innostuksesta oli Jukka Haapasalon, Heikki Hellmanin, Juha Kulmasen, Kauko Pietilän ja Jyrki Saarikosken artikkeli ”Hetken kuluttua: uutiset!” (4/1981). Tekemisen hengestä kertoi se, että artikkelin tekijäksi oli ylväästi merkitty ”Työryhmä”. Kirjoitus analysoi kolmen päivän uutisantia radiossa ja televisiossa ja niiden kautta televisio- ja radiouutisia instituutiona, jonka tehtäväksi nähtiin vahvistaa ideologisten koneistojen uskottavuutta. Tutkitut uutislähettykset tallennettiin suorista lähetyksistä, ja dramatiikkaa sisältöön toi se, että tutkimuspäiviin osui jättiuutinen: tasavallan presidentti Urho Kekkosen ilmoitus erota tehtävästään.

Niukkaa tarjontaa täydennettiin myös nostamalla esiin kotimaista tutkimusperinnettä: lehden viisivuotisjuhlanumero (4/1982) porautui suomalaisen viestinnätutkimuksen – tai silloisessa kielenkäytössä tiedotustutkimuksen – juurille julkaisemalla uudestaan Eino Suovan (1956), Raino Vehmaksen (1964) ja Veikko Pietilän (1967) klassikkotekstit. Vertaisarvioinnista artikkelien valinnassa ei edes keskusteltu; toimitus arvioi ja muokkasi tekstit, toki yhteistyössä kirjoittajien kanssa. Ja mitä käännöksiin tulee, käännösoikeuksia saatettiin kysyä korkeintaan kirjoittajalta – klassikkotekstien osalta ei edes heiltä.

Lehti painettiin pienessä Metamer-painossa Tampereella, mutta tekninen valmistus vaati toimituksen isoa panosta. Koska rahaa tekstien ladottamiseen ei ollut, toimitus korkeimman omakätisesti latoi palstat itse taittopohjille. Työkaluna käytettiin IBM-pallokoneetta, kirjasin oli kavennettu Gothic. Kun haluttiin kursiivia, vaihdettiin palloa. Otsikot raaputettiin Letraset-irtokirjaimista! Kun siirryin kesällä 1980 töihin *Helsingin Sanomiin*, kävin latomassa oman talkoo-osuuteni Yleisradion tutkimusosaston tiloissa Kesäkadulla iltaisin. Raskas tuotantoprosessi helpottui vasta syksyllä 1983, kun tekstinvalmistuksen otti vastuulleen huolellinen ja asiantunteva David Kivinen. Se merkitsi samalla yhtä uutta askelta lehden professionalisoitumisen polulla.

Kaksivuotinen kauteni lehden toimitussihteerinä alkoi 1984. Minusta lienee tullut lehden toimitussihteerin yhtäältä siksi, että minulla alkoi olla toimituskokemusta *Tiedotustutkimus*-lehdestä, toisaalta varmaan myös siksi, että minulla oli toimituskokemusta sanomalehdestä. Olin *Helsingin Sanomissa* saanut kontolleni yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden seurannan, mihin sisältyi yhteydenpito lehden laajaan avustajakuntaan – se muodosti hyvän akateemisen verkoston, johon kuului tutkijoita niin Helsingistä, Tampereelta ja Turusta kuin pienemmistäkin yliopistokaupungeista. *Tiedotustutkimus*-lehdessä tavoitteeni oli sama kuin sanomalehdessä: saada tieteellisten artikkelien kielestä mahdollisimman luettavaa, niin yleiskielistä kuin vain mahdollista käsitteistä raskaassa maastossa. Onnistuttiinko siinä, on varmasti kiistanalaista.

Toimituksen kollektiivinen henki ei enää ollut yhtä vahva kuin vuosikymmenen alun kuherruskuukausina. Toimituskin alkoi toimia ammattimaisemmin. Päätoimittajana vuodet 1984–1985 toimi Leena Paldán, joka korvasi Jukka Haapasalon ja joka oli minulle tuttu jo graduni toisena ohjaajana. Vanhoista toimittajista jatkoivat Juha Kulmanen, Tuomo Sauri ja Maija Jussilainen. Kauko Pietilän tilalle toimitukseen tuli toinen Pietilä, Veikko. Minulle erityisen tärkeäksi muodostui pitkäaikaiseksi osoittautunut yhteistyö

Tuomo Saurin kanssa. Aloimme yhdessä tutkia television ohjelmarakenteita, joka sittemmin johti yhteiseen tutkimukseen parhaan katseluajan televisio-ohjelmistosta (1986), väitöskirjaan (1999), liikenne- ja viestintäministeriön pitkäaikaiseen tv-ohjelmiston monitorointihankkeeseen (2002–2014) sekä useisiin aiheita sivuaviin artikkeleihin.

Toimittamisen keskeinen haaste edelleen oli turvata riittävä ja riittävän laadukas artikkelitarjonta. Keinot siihen olivat paljolti samat kuin edellisen toimituksen aikana: käännösartikkelit ja teemanumerot. Vuosien 1984–1985 käännöslistassa ei siinäkään ole mitään häpeämistä. Kirjoittajina lehdessä esiintyivät Theodor Adorno, Jürgen Habermas, Fredric Jameson, Stuart Hall, Douglas Kellner, Walter Lippman, David Morley, Alfred Peters, Max Weber ja Justin Wren-Lewis. Teemanumeroiden aiheiksi nousivat journalismikritiikki, julkisuusteoria, kulttuuriteollisuusteoriat, saksalainen sanomalehtitiede ja sisäänkoodaus–uloskoodausmalli.

Kotimaisten artikkelien tarjonta kehittyi lupaavasti, eivätkä toimituksen jäsenet esiintyneet lehden palstoilla enää yhtä usein kuin edellisen toimituksen aikaan: Veikko Pietilä julkaisi kahden vuoden aikana kaksi artikkelia, minä yhden. Uusia, ensimmäistä kertaa *Tiedotustutkimus*-lehdessä esiintyneitä artikkelien kirjoittajia olivat muun muassa Pertti Ahonen, Pertti Alasuutari, Antti Eskola, Risto Eräsaari, Pekka Gronow, Erkki Huhtamo, Altti Kuusamo, Kari Palonen, Juha Partanen, Kyösti Pekonen, Martti Soramäki ja Esa Väliverronen. Ja vaikka professori Osmo A. Wiio osallistui kirjoituksellaan journalismikritiikin teemanumeroon, Helsingin laitoksen tutkijat eivät vielääkään kokeneet lehteä omakseen – eikä toimitukseen osannut aktivoida helsinkiläisiä kollegoitaan kirjoittajakuntaan. Sukupuolivinoumasta kieli se, että koko kaksivuotiskautena julkaistiin vain yksi naisten kirjoittama artikkeli, Ylen tutkijoiden Marja-Leena Kalkkisen ja Raija Sarkkisen kirjoitus ”Kansainvälinen viihdeteollisuus ja uudet mediat” (3/1984).

Lehden kehittämisen keskeisenä kohteena säilyi kotimaisen artikkelituotannon aktivointi, mikä edellytti toimituksen aloitteellisuutta. Toimitus seurasi tiiviisti viestinnätutkimuksen maisemaa ja lähitieteitä, enkä osune ihan harhaan, jos väitän, että toimitus tilasi kirjoituksia enemmän kuin niitä tarjottiin! Tavoite oli nimenomaan saada konkreettista, empiiristä tutkimusta lehteen, sillä *Tiedotustutkimuksen* perusilme oli edelleen kovin teoreettinen. Esimerkkejä sadosta: Kauko Pietilä vertaili pääkirjoitusten poliittista elämää koskevia puhetapoja vuosina 1951 ja 1984; Pertti Alasuutari analysoi television käyttöä työläisperheissä; Marja-Leena Kalkkinen ja Raija Sarkkinen analysoivat, millaisia uuden median toimintoja kansainvälisen viihteen jättiläiset olivat käynnistäneet; Erkki Huhtamo ja Altti Kuusamo analysoivat kahvimainoksen semiotiikkaa; Heikki Hellman ja Martti Soramäki vertailivat Yhdysvaltain ja Ison-Britannian videomarkkinoiden kulttuurisia eroja.

Nyt kun lopputulosta katsoo, kovin pitkälle empiiristen aineistojen parissa askartelevan tutkimuksen saralla ei vielä päästy. Lehti ei kovin hyvin ilmentänyt julkaisuuhetkensä mediamaisemaa ja sen silloista kehitystä. Toisaalta viestinnän tutkimuksen suuria tutkimushankkeitaakaan ei tuohon aikaan ollut; tutkimusta oli se, mitä alan tutkijat ja opettajat sattuivat tutkimaan. Tutkimustyö ei myöskään tähännyt niin ensisijaisesti julkaisemiseen kuin nyt.

Vuosien 1984–1985 tekniset tai toimitukselliset uudistukset jäivät vähäisiksi: entiset palstat jatkuivat, prosessit toki kehittyivät. Journalismiteoreettinen keskustelu jatkui edelleen, ja muutenkin keskustelu oli vilkkaampaa kuin nykyisessä tieteellisessä elämässä. Nykyjournaaleille tyyppilliseen vertaisarviointiin oli yhä pitkä matka, sillä kun merkittävä osa kirjoituksista oli toimituksen itse tilaamia, kielteinen referee-lausunto olisi

ollut huonoa lehden markkinointia hitaasti laajentuvalle kirjoittajakunnalle. Sen sijaan toimitus osallistui aktiivisesti tilattujen artikkelien muokkaamiseen ja kehittämiseen – mahdollisuus, jonka nykyiset journalit ovat käytännössä unohtaneet ulkoistaessaan parannusehdotukset nimettömille arvioijille.

Teemanumerot ja käännökset kertonevat eniten ajan hengestä, jossa korostui tutkimuksen uudelleenorientoituminen. Vaikutteita haettiin sekä historiallisesta/klassisesta tutkimuksesta että uudemmissa virtauksista. *Tiedotustutkimus*-lehdellä on uskoakseni ollut merkittävä vaikutus kulttuurintutkimuksellisten näkökulmien leviämiseen, samoin kuin siihen, että julkisuusteoreettinen keskustelu vakiintui Suomessa. Vaikka journalismikritiikki oli yksi 1980-luvun alkupuoliskon johtavista teemoista lehdessä, silloisen keskustelun ja tutkimuksen suhde nykyiseen journalismin tutkimuksen valtavirtaan tuntuu hyvin ohuelta. Melkein tuntuu, kuin perinteessä olisi tapahtunut katkos. Vaikka ideologiakritiikkiä harjoitettiin silloin ja sitä harjoitetaan tutkimuksessa myös nyt, teorit ja käsitteet ovat vain osittain yhteisiä, ja nykyisin harva muistaa viitata 1980-luvun alkupuolen tutkimuksiin.

Toimitussihteerikauteeni osui myös ensimmäisen päätoimittajan Jukka Haapasalon murheellinen kuolema 37-vuotiaana tammikuussa 1985. Toimitus kirjoitti muistosanoissaan (1/1985): ”Hän tempaisi meidät mukaansa ja valoi meistä ryhmän, ja ryhmällään synnytti *Tiedotustutkimuksen*. *Tiedotustutkimus* oli ensimmäinen hänen kolmesta lapsestaan [...]. Meillä, Jukan ryhmällä, oli riemu ja kunnia olla mukana tämän lapsen syntymässä.” Muistokirjoitus päättyi: ”Teillä on käsissänne Jukka Haapasalon testamentti. Pidelkää sitä hyvin.”